



LUND UNIVERSITY

Mellan stenålder och nutid på Kullen

Jennbert, Kristina

Published in:
Arkeologi och naturvetenskap

2005

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Jennbert, K. (2005). Mellan stenålder och nutid på Kullen. I C. Bunte, B. Berglund, & L. Larsson (Red.), *Arkeologi och naturvetenskap* Gyllenstiernska Krapperupsstiftelsen.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00



Kristina Jennbert

Mellan stenålder och nutid på Kullen

I **LITTERATURENS** och konstens, resenärernas och turisternas paradys lyfts Kullen fram i poetiska ordalag och med rika bildspråk som visar tjuskraften i denna del av Skåne. Berget, stupen, ravinerna, vindarna och solnedgångarna är återkommande motiv i konsten och i litteraturens metaforiska språk. Anders Österling beskriver Kullen som Nordens Arkadien, ett område med dramatiska naturscenerier och kontemplativa miljöer. Kullen har också beskrivits som en knuten jättenäve och som det trolska Kullaberg som skjuter fram som en väldig vågbrytare mot gattets oceandyningar för att använda August Strindbergs formulering.¹

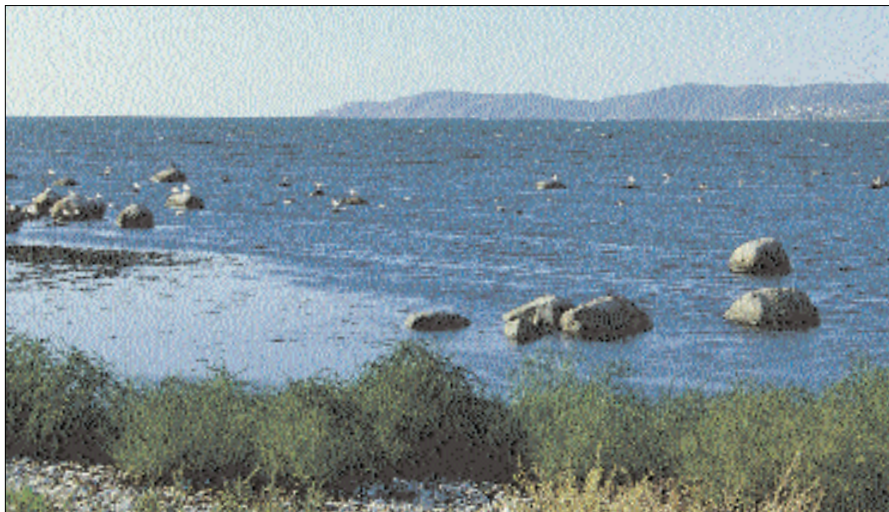
Det är en trakt med en omväxlande natur och med en rik kulturhistoria som är knuten till hav och hamnar, jordbruk och tidiga industrier. Kullabygden kan beskrivas utifrån flera olika perspektiv. Det är en fysisk och naturgeografisk verklighet, som vi använder på olika sätt. Landskapet är också ett mentalt landskap som vi tolkar subjektivt beroende på vetskap och erfarenhet, känslor och upplevelser. Händelser, minnen, namn, symboler och sägner utgör delar av ett sådant inre och mentalt landskap. Hur man uppfattar det beror på vem man är, vad man har varit med om, och i vilken situation man befinner sig. Det subjektiva landskapet ser därför olika ut för människor med skilda erfarenheter och referensramar.²

Det finns fragment från äldre tider lagrade på den moderna Kullahalvön. Det är ett mångtydigt landskap. Fragmenten har haft olika funktioner och betydelser och de kan göras synliga genom kulturhistoriska inventeringar, arkeologiska och naturvetenskapliga undersökningar. Paleoekologer, agrarhistoriker, kulturgeografer, etnologer och arkeologer, konstruerar förflutna landskap med hjälp av olika källmaterial och tolkningsperspektiv. Den landskapshistoriska bakgrunden bygger på analyser av jordarter, strandlinjer och växtrester i torvmarker och fornsjöar. Karterade åkersystem och odlings-

rösen i landskapet jämte studier av ortnamn och äldre kartmaterial ger kunskap om bebyggelse- och odlingshistorien. Lokalhistoriska berättelser, sägner och faktiska händelser ger färg och innehåll till det mentala landskapet. I Kullabygden finns det många fornlämningar och fornfynd från den förkristna tiden som har dokumenterats sedan i mitten av 1800-talet. Endast en bråkdel av fornlämningarna har undersökts av arkeologer och en hel del av det arkeologiska materialet kan inte närmare dateras. Men fyndplatserna visar att området har nyttjats under drygt 12 000 år.

I dagens arkeologi tillmäts materialitet en mycket större betydelse än tidigare. Den materiella kulturen som arkeologer studerar har inte enbart praktisk funktion utan även symbolisk betydelse. I likhet med exempelvis föremål, hållristningar, boplatser och gravar menar jag att själva landskapet också är en materiell kategori som människor i alla tider förhållit sig till. Landskapet är en del av den materiella kultur som människor använder funktionellt och symboliskt.

Man skulle kunna beskriva Kullabygden som en teaterscen där de fragment som arkeologer finner från flydda tider är rester efter en scenografi, de är kulturella lämningar. Skådespelarna är givetvis borta och vi kan inte fråga dem om deras avsikter. Men vi kan sluta oss till att människor för länge sedan agerade enligt de värderingar och föreställningsvärldar som



Utsikt mot Kullen från söder. Foto Kristina Jennbert.

fanns då. Man kan därför säga att landskapet är socialt uppbyggt på ekonomiska, sociala, mytiska och kosmologiska grunder. De arkeologiska spåren och det naturgeografiska sceneriet vittnar om att natur och kultur var integrerade till ett socialt och strukturerat landskap. Det var fyllt av meningsfyllda platser där kanske enstaka personer, familjer eller släkter agerat och möjligen haft en huvudroll.

Min utgångspunkt är det moderna landskapet i Kullabygden och att mentala och mytiska föreställningar om landskapet är centrala i människors liv.³ Jag kommer att lyfta fram några områden och platser, som använts under olika tider, för att diskutera deras betydelser i det förflutna och i nutiden. Syftet är även att visa på tidsdjupet och den historiska påverkan som finns både fysiskt och mentalt i det landskap som omger oss idag.

DET FÖRÄNDERLIGA LANDSKAPET

Urberget, själva Kullaberg, reser sig ur havet med stup och branter, höjder och raviner, både skogklätt och kalt. En småkullig terräng med åker och äng närmast berget övergår längre bort från berget i böljande åkrar och betesmarker.

Kullabygden har under alla tidsepoker haft en naturgeografisk egenart. Det naturgeografiska och det kulturellt formade landskapet har förändrats under årtusendena. När inlandsisen för 16 000 år sedan började smälta, bildades stora mängder vatten. Ishavet nådde som högst 85 meter över nuvarande havsytta och berget framträdde då som en liten arktisk ö. Genom landhöjningen bildades så småningom en bred halvö. Kullahalvön var som störst då vattenståndet var cirka 20 meter lägre än dagens strandlinje, det vill säga den tidens strand låg längre ut i Öresund. Klimatet blev varmare och havsnivån började stiga och för omkring 7 000 år sedan kom strandlinjen att ligga 10 meter över den nuvarande nivån. Kullen blev till en ö, isolerad från fastlandet av ett brett sund mellan nuvarande Jonstorp och Höganäs.

Under omkring 8 000 år fram till den äldre järnåldern fanns denna begränsade Kullaö kvar. Den bestod av ett långsträckt berg med en backig terräng närmast berget. Öns omfång och karaktär förändrades under årtusendenas gång, men så småningom blev Kullasundet allt smalare och grundare. Under vikingatiden var sundet ännu farbart för grunda båtar.

Vegetationen och djurlivet har också förändrats genom tiderna. Istidens arktiska tundra ersattes under den postglaciala värmetiden av skog

och ett rikare djur- och växtliv. Den marina miljön och fisket har under alla tider och till mycket stor del präglat traktens näringar. Under den yngre stenåldern började människor odla säd på små åkrar och de hade nötkreatur, får, getter på betesmarker i skogen. Skogslandskapet omvandlades alltmer till ett mångformigt åker- och ängslandskap. I början av vår tideräkning framträdde ett odlingslandskap med gårdar, åkrar och ängar, inmarker och utmarker. Den uppodlade marken låg framförallt i områdena nedanför berget, vid Björkeröd, Himmelstorp, Krapparp, Bräcke, Brunnby och Fjälastorp.

Vid mitten av 1800-talet utdikades stora arealer fäladsmark för att man skulle kunna skapa större odlingsytor. Det utpräglat flacka området kring Görslövsån i dagens moderna landskap är spår efter det äldre sundet, där landsvägen i folkmun kommit att kallas för oceanen. Himmelstorp och Björkeröd visar på ett äldre, ålderdomligt och småskaligt agrarlandskap som står i kontrast till den utdikade och uppodlade gamla fäladsmarkens rationella jordbruksarealer. Det moderna landskapet döljer således spår efter ett mångtusenårigt föränderligt landskap.⁴

MELLAN STENÅLDER OCH NUTID

Människor har satt sin prägel på landskapet, på berget, vid våtmarkerna, på uddar och näs, och på väl-dränerade marker längs kusten och åarna. Kulturlandskapet växte fram genom att marken togs i bruk och vi finner våtmarksfynd, skattgömmor och spår efter gårdar och gravar. Ett funktionellt landskap med bosättningar fungerade i samklang med mentala uppfattningar av omgivningarna och kosmologiska föreställningar om landskapet. Det påtagligt fysiska landskapet var då, liksom idag, med all säkerhet kopplat till subjektiva tolkningar av omgivningarna och inre mentala landskapsuppfattningar.

Arkeologer har sedan slutet av 1800-talet fascinerats av Kullabergsområdet. En av de första som uppmärksammade arkeologiska fynd och fornlämningar var baron Carl Gyllenstierna, som var en ivrig amatör och fornforskare. Nils Månsson Mandelgren sammanställde tillsammans med Carl och hans bror Nils Gyllenstierna en fornlämningskarta under 1860- och 70-talen. Den är en av de första kartografiska sammanställningarna av förhistoriska platser i landet och är ett kreativt grepp inom den begynnande



Fornlämningskarta över Brunnby socken, tryckt 1874. Krapperups Godsarkiv.

BARONERNA GYLLENSTIERNA PÅ KRAPPERUP

Nils Christoffer Gyllenstierna och hans söner Carl och Nils på Krapperup understödde och bidrog under flera decennier i mitten av 1800-talet till vetenskapliga undersökningar inom bland annat botanik, zoologi och arkeologi. De hade rika kontakter med vetenskapsmän och lärda säll-

skap i Köpenhamn, Lund och Stockholm. Krapperups bibliotek och samlingar blev betydelsefulla för tillresande vetenskapsmän. Idag är samlingarna och arkiven en källa till undersökningar av den tid då kulturhistoriska och arkeologiska intressen började bli moderna och kom i vetenskapens tjänst.¹⁸

arkeologiska forskningen. Vid denna tid var det ovanligt att kartera fornlämningar, dessutom markerade de även sådana platser som inte syntes tydligt ovan mark. Carl Gyllenstierna gjorde också utgrävningar vid Kullens fyr och av bronsåldershögar vid Stubbarp i Brunnsby socken.⁵ I början av 1900-talet utförde bland andra Knut Kjellmark arkeologiska undersökningar i grotterna och ute vid fyren. Oscar Lidén arbetade med stenålder i Jonstorps socken under flera decennier och publicerade sitt vetenskapligt betydelsefulla arbete i slutet av 1930-talet. Mats P. Malmer och Bengt Salomonsson fortsatte med stenåldersundersökningar på Kullaberg på 1950-

Kartan redovisar höjdskillnader i området och platser nämnda i texten.



talet. Enstaka utgrävningar av Riksantikvarieämbetet och Arkeologiska institutionen vid Lunds universitet samt inventeringar av amatörer och Riksantikvarieämbetet har ökat kunskapen om området förhistoria.⁶

Det finns således en dold historia i dagens moderna landskap. I det följande beskriver jag fem områden i Kullabygden med olika karaktär och historia. Jag uppfattar dem som speciella områden med särskilda platser, som relaterar till det förflutna, och som idag, på ett eller annat sätt fått andra innebörder eller som blivit bortglömda och senare återfunna.

Längst ut på Kullaberg

Vid fyren längst ut i väster på Kullaberg finns en mångtusenårig historia som delvis är både förbisedd och dold. Området har uppmärksamats långt tillbaka i den arkeologiska forskningens historia. Carl Gyllenstierna och Nils Gustaf Bruzelius undersökte snäckhögar nedanför fyren och vad de kallade ruiner efter boningar som de menade var från stenåldern. Men deras undersökningsplats ligger alltför lågt och den var under stenåldern översköld av hav. Dessutom påträffades inga fynd av stenålderskaraktär och därför är deras tolkning av platsen mindre trolig. Utgrävorna stötte förmodligen på betydligt yngre lämningar med anknytning till fiske, eftersom de bland annat fann metkrokar av järn. Knut Kjellmark fann däremot en annan plats högre upp mot fyren. Tvärpilar, grönstensyxor och keramik daterar platsen till slutet av den äldre stenåldern, men också till början av den yngre stenåldern, det vill säga till för omkring 5 000 år sedan.⁷



Långt senare, i början av 1970-talet, hittade fyrvaktare Ivar Holm en bronsfigurin alldeles i närheten av fyren.⁸ Mäniskoframställningar av det här slaget från den yngre bronsåldern är ovanliga och är främst funna i västra Sydskan-dinavien. Bronsfiguren låter oss ana att rituella handlingar kan ha skett på den yttersta platsen av den forntida ön, även om vi inte har närmare upplysningar om det arkeologiska sammanhanget där fyndet påträffades.

Det finns en stark dragningskraft till denna del av Kullaberg. Stenåldersfynden och bronsfigurinen är endast några få

Bronsfigurinen från Kullaberg, Brunby socken. Längd 13 cm. Foto Bengt Almgren, Lunds Universitets Historiska Museum.

av de historiska nedslag som har påträffats. På 1500-talet kom platsen att lysas upp av en vedeldad fyr. I kungakansliets registratur omnämns 1564 att Jørgen Berger lovat att på egen bekostnad hålla fyrlampan i stånd varje natt från ”Midfaste till S:t Mårtens dag”. Han fick en summa pengar årligen, kronans gård Kullagården samt fri ved.⁹ Kullabergs yttersta parti är idag ett av de främsta turistmålen i Skåne, drygt 300 000 personer besöker platsen årligen. Blotta vetenskapen om att en lugn solnedgång kan brytas av havets strömmar, bergets farliga rev och nordvästens obönhörliga kraft ger platsen en naturgeografisk och kulturell särprägel.

Grottor vid bergets fot

Utmed Kullabergs fot finns ett 20-tal grottor. De flesta ligger på den norra sidan och längs partier som är svåråtkomliga att ta sig ner till via de branta stigarna och stupen. Grottorna är belägna från vattenlinjen upp till 12 meter över havet. De har bildats genom tektoniska förändringar i berget, eller blivit utmejslade genom vittring eller av vattnets krafter ur bergets diabasgångar.¹⁰ Frostsprängda partier har bidragit till att vissa grottor är fyllda med rasmassor, och de arkeologiska fynden ligger i lager fyllda med stenar från nedrasade tak och väggar. Under stora delar av stenåldern har det inte varit möjligt att utnyttja dessa grottor, eftersom de då har legat under vattnet.

Arkeologiska utgrävningar vittnar om spår främst från äldre stenålder, järnålder och nyare tid. Undersökningarna har gjorts i Silvergrottan och Lahebiagrottan på den södra sidan av berget, samt Fredrik VII:s grotta, Mindre Josefinelustgrottan och Valdermarsgrottan på den norra sidan. I

TROLLHÅLET

Trollhålet är en numera igenrasad grotta. Den sades ha haft förbindelse under Skålderviken med Hallands Väderö. Grottan skulle ha varit ett tillhåll för sjörövare på senare tid och dessförinnan hyst dunkla makter. Två ungdomar beslöt sig för att undersöka Trollhålet. De var utrustade med rep och lykta. Den ene lät sig firas ner medan den andre vaktade ovanför. Han däruppe släppte

ner mer och mer rep. Till slut kände han våldsamma ryckningar. Han drog hastigt upp repet. Enligt en version skulle, i slutet av repet, ha suttit ett blodigt bockhorn – ingenting annat. Enligt en annan version skulle kamraten ha kommit upp alldeles tillrufsad, med förstörd syn och utan talförmåga. Lyktan var krossad. (Etnologiska undersökningar nr 34360. Nordiska Museet)

Silvergrottan, eller Sölvpickarhålet som den tidigare kallades, finns inga förhistoriska lämningar. Den är en gruvgång som, med en förhoppning om att finna silver, togs upp i mitten 1500-talet. Lahebiagrottan är belägen på så pass låg nivå att den var vattenfylld under stenåldern. Yngre rödgoodske-ramik, järnspik och C-14 daterade djurben i Lahebiagrottan daterar istället tiden då den användes till yngre järnålder och högmedeltid. I Fredrik VII:s grotta påträffades stenredskap och ett rikt djurbensmaterial, som tyder på att den i alla fall använts under slutet av den äldre stenåldern. Stenfynden i Mindre Josefinelustgrottan samt mer recenta och välbevarade ben av får och get, tyder på en längre användningstid, från slutet av äldre stenålder och möjligen fram i modern tid. I Valdemarsgrottan grävde Gustaf Retzius ett par kvadratmeter i ett stenfyllt bottenlager och fann endast ”en liten groft tillslagen flinta”. Han bedömde att platsen inte använts under forntiden bland annat på grund av dess oskyddade läge.¹¹

Grottorna lockar och idag genomförs arrangerade vandringar under sommarhalvåret precis som vid det förra sekelskiftet. Pensionatsägaren Elfversson gjorde då Josefinelustområdet tillgängligt för sina gäster genom att låta anlägga stigar och bygga trappor och räcken.

I de flesta grottorna finns mycket föremål från modern tid, knappar och mynt som är spår efter förra sekelskiftets besökare och nutidens fotvandrare, dykare och bergsklättrare. Grottorna har varit tillfälliga uppehållsplatser för fiskare, herdars övernattning, smuggelnästen och platser för naturromantiska vandringar och rekreation. De har dragit till sig uppmärksamhet och blivit äventyrarnas platser i skuggan av myter om grottor och grottfolk från forna tider och sägner om hiskeliga händelser vid grottorna.

Bergets topp – Håkull

Högt uppe på berget och på bergknallarna runt Håkull finns inga förhistoriska fynd dokumenterade. Platsen attraherar vid vandringar inte minst på grund av den vida utsikten som ger överblick över stora områden. På den västra delen av Kullaberg har däremot Carl Gyllenstierna funnit flera ”ställena, hvarest man funnit stensaker” och ”brandfläckar efter kolning eller bål”. Stensakerna skulle kunna vara förhistoriska medan brandfläckarna snarare är rester av den skogsröjning som under medeltiden följde av kraven att ständigt hålla eld på fyrplatsen.

Nedanför Håkull och i anslutning till Björkeröds by visar skogsvägar



Utsikt från Håkull mot Öresund och den danska kusten. Foto Kristina Jennbert.

och igenväxta betesmarker på att området brukats av byborna för inte så länge sedan. Stora delar av Kullaberg användes som betesmarker under den historiska tiden.¹² Det är möjligt att det bergiga området även brukats under tidigare århundraden, men vi känner inte några spår från den förkristna tiden inom detta centrala parti av Kullaberg.

Uppe på Håkull har man långa utblickar i alla väderstreck, över hav och land. Bergknallar och bergformationer hade stor betydelse i kosmologiska föreställningar om hur världen kunde hänga samman. Under den förkristna tiden kunde berg betraktas som heliga. Håkull med anslutande bergstoppar skulle mycket väl kunna vara platser i en förkristen kosmologisk föreställningsvärld, både farlig och inbjudande, och kanske representerar just berget jättarnas värld, dvs. Utgård för människorna i Midgård.¹³ Berget skulle också kunna vara ett ställe som hänger samman med dödsrikeföreställningar under den förkristna perioden. Det berättas exempelvis om den fromme Torsdyrkaren Torolf Mostrarskegg som trodde att han skulle vistas i Helgafell ”det heliga berget” efter döden, ett ställe där ättens döda samlades.¹⁴

Håkull skulle kunna vara ett område som man besökte vid vissa tillfällen, ”en världens topp”, som gav möjlighet att se landskapets beståndsdelar och människornas omvärld. I Snorre Sturlusons *Edda* uttrycker kenningar, en sorts metaforiska beskrivningar, också föreställningar om berg. En slut-

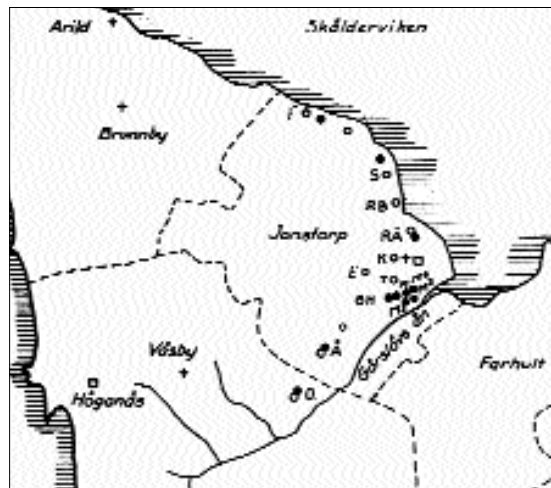
tande slänt kunde betyda skalle, lodjurens hav kunde översättas till berg och mörka ben kunde tolkas som sten.¹⁵ Håkull har antagligen haft en central betydelse i den förkristna föreställningsvärlden.

Längst bort i öster – Jonstorp

Inom villabebyggelsen i Jonstorp finns idag tydliga spår efter stenåldern. Under en lång period under stenåldern utgjordes Jonstorp av ett smalt och avlångt näs som var den yttersta udden i öster på den forntida ön. Runt näset fanns en mängd stenåldersfynd från vad vi kallar erteböllekultur och gropkeramisk kultur. De var belägna alldeles intill den dåvarande strandlinjen, det vill säga cirka sex meter ovanför dagens strandlinje.

Det är endast några få av de gropkeramiska lokalerna som undersökts av arkeologer. Inga rester av hus har påvisats men det fanns stora mängder flintyxor, flintredskap och keramik. Bevaringsförhållandena för organiskt material var dåliga, men nötkreatur, svin, får/get/rådjur, vildkatt, fisk samt säl (vikare, gråsäl och grönländssäl) har dokumenterats.

Platserna var belägna i ett utsatt naturgeografiskt läge. Havet och vinden kunde ligga på från nordväst. Lagunen på uddens södra sida gav lugnare vatten, och det var på denna sida av näset man hittade en mjärde på 1940-talet. Frågan är vad man egentligen gjorde på dessa platser. Det är tydligt att



Oscar Lidéns karta över stenåldersplatser vid Jonstorp.

- Boplats med erteböllekultur
- Boplats med gropkeramisk kultur

fiske och säljakt varit betydelsefullt. Mängden flinta och keramik och läget alldeles nära stranden ger en speciell karaktär. Man kan inte ha bott så nära stranden – man gjorde någonting annat. Kan människor ha kommit hit för tillfälliga besök, för att fiska, jaga säl eller för att möta andra människor och utbyta erfarenheter i en tid som var stadd i stor förändring?

Idag är stenålderslandskapet knappt skönjbart. Lagunen dränerades på 1800-talet och är numera torrlagd. En bit från byn finns en liten rest kvar av en slingrande Görslövså. Stenålderns platser är säkerligen välkända för invånarna i Jonstorp men för en förbipasserande besökare är de dolda, inte alls synliga i det moderna landskapet. Inom det arkeologiska forskarsamhället är emellertid de gropkeramiska fynden i Jonstorp mycket välkända, inte minst genom Oscar Lidéns uppmärksammande inventeringar och publiceringar av dem på 1940-talet.

På okänd plats – Bräcke nr 11

Drängen Jöns Petter Wickman fann vid tre olika tillfällen delar av ett vikingatida skattfynd då han plöjde marken under åren 1876 och 1877. Ägan Bräcke nr 11 är idag svår att återfinna. Den betecknades som en utjord tillhörig Brunnby kyrka, men avfördes 1956 från jordregistret eftersom läget var okänt. På äldre kartmaterial finns inte ägan inlagd, varför det idag faktiskt inte är möjligt att exakt lokalisera platsen för skattfyndet. Vi antar att den låg någonstans i den småkulliga terrängen vid Bräcke i Brunnby socken.¹⁶ Skattgömman innehåller 117 bitar av silversmycken och hacksilver samt cirka 130 mynt. Silvret bestod av bland annat en halsring, flera armband och mindre ringar, en torshammare, flera filigrandekorerade hängsmycken samt delar av sönderklippta enkla eller snodda silvertenar. Mynten bestod av 125 arabiska mynt, ett engelskt mynt och ett nordiskt Hedebymynt från tiden mellan 940–960 e.Kr. Det är ett innehållsrikt fynd med västskandinavisk prägel, och det vittnar om kontakter med Byzans, det karolingiska riket och det brittiska området. Skattgömman har lagts ned i marken tidigast år 925 av mynten att döma.¹⁷

Skattgömman lades i marken av för oss okända skäl. Den kanske verkligen var en skatt som gömdes undan i en tid av oro. Den rika mängden silver kan också i samband med rituella handlingar ha lagts i marken för att där förbliva. Trots att silvret upptäcktes i slutet av 1800-talet och att fyndet har väckt uppmärksamhet i det arkeologiska forskarsamhället har själva fynd-



Skattfyndet Bräcke nr 11,
Brunnby socken.
Foto Bertil Centerwall,
Lunds Universitets
Historiska Museum.

platsens närmare läge numera gått oss förlorad. Att platsen för skattfyndet faktiskt är okänd för oss idag är paradoxalt eftersom undangömmandet kan ha varit avsikten då silvret under vikingatiden hamnade i jorden.

DET SYMBIOTISKA LANDSKAPET

Kullaberg, Håkull, Jonstorp och Bräcke har naturgeografiska förutsättningar. Själva berget, de strandbundna partierna och inlandet inbjöd till olika utnyttjanden som var knutna till ekonomisk försörjning och omvärldsförståelse. Jag menar att de materiella omgivningarna både praktiskt och mentalt påverkade vad människor gjorde, de var viktiga för människors levnadsmönster och identitet. Man kan tänka sig att det på Kullen fanns speciella platser som var viktiga mötespunkter för särskilda händelser, både funktionella och sociala, och att de var knutna till dåtida föreställningsvärldar. Några av dem kom till redan under stenåldern, andra skapades långt senare. De är alla inplanterade i landskapet och lever kvar in i nutiden, om än på andra sätt.

Det är naturligtvis enklare att konstruera mentala landskap med hjälp av namngivna och historiskt kända lokaler och genom sådant som knyter an till berättelser om människor och händelser i trakten. Krapperups borg och Brunnby kyrka är uppenbara och välkända. De har genom makt och religion blivit starka och innebördsmättade platser. De har bestått tiden och därmed också för många människor blivit minnesfyllda och nostalgiska platser. En helt annan karaktär har träbygget Nimis på Kullabergs nordsida, en modern landskapskonstruktion i oländig terräng. Nimis är mycket omstridd, och har blivit en känslostormarnas plats. Oavsett värderingar av platsen har den faktiskt också blivit en del av landskapet och finns i dagens mentala landskap.

De arkeologiska fragmenten visar att det är möjligt att även längre tillbaka i tiden skönja förhållningssätt till landskapet även om namn och historia är glömda. Många platser har försvunnit ur vårt minne och några har väckts till liv av arkeologerna. Vi vet att det finns massor av bortglömda platser kvar att upptäcka. Kullabygden kommer att vara ett eldorado också för framtida forskare. Somt kommer naturligtvis aldrig mera fram, medan annat förr eller senare kommer att återupptäckas. Kunskapen om det forna Kullen ger perspektiv på den moderna Kullabygden. Landskapet är laddat med kulturella budskap, en symbios mellan stenålder och nutid.

NOTER

1. Se beskrivningar av Kullaberg i Christensen, J. 2002. *Landskapet i våra hjärtan. En essä om svenskars naturum-gänge och identitetssökande*. Lagerlundbiblioteket. Lund: Historiska Media.
2. Jämför diskussioner om landskap:
Tuan, Y.-F. 1997(1977). *Space and place. The perspective of experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
Löfgren, O. 1981. Människan i landskapet – landskapet i människan. Honko, L. & Löfgren, O (eds.), *Tradition och miljö. Ett kulturekologiskt perspektiv*. Pp. 235–260. Lund: Liber Läromedel.
Saltzman, K. 1997. "En stilla och enfaldig bygd" Konsten att beskriva ett vanligt landskap. Saltzman, K. & Svensson, B. (eds.), *Moderna landskap. Identifikation och tradition i vardagen*. Pp. 157-179. Stockholm: Natur & Kultur.
Smith, J. C. 1987. *To take place. Toward theory of ritual*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
Schama, S. 1995. *Landscape and Memory*. New York: Vintage.
3. Brink, S. 2001. Mythologizing landscape. Place and space of cult and myth. *Festschrift för Anders Hultgård*. RGA-E Band 3. Berlin & New York: Walter de Gruyter. Pp 76–112.
4. Beskrivningen av Kullabygdens föränderliga landskap bygger på de analyser av strandlinjer, vegetation och bebyggelseutveckling som Björn B. Berglund och artikelförfattaren utfört i samband med ett utställningsprojekt på Krapperup. Jämför även Sjöbeck, M. 1947. Allmänningen Kulla Fälåd. *Kring Kärnan* 3. Pp. 7–107.
5. Gustavsson, K. 2003. "...min stora kärlek till allt, hvad fornforskningen rör". *Carl Gyllenstierna, fornforskaren på Krapperup och hans tid*. Nr 18 i serien Krapperups Museum. Gyllenstiernska Krapperupstiftelsen. Se även Christensson, J. 1999. *Vetenskapen i provinsen. Om baronerna Gyllenstierna på Krapperup och amatörernas tidevarv*. Stockholm: Atlantis.
6. Kjellmark, K. 1905. Öfersikt af Sveriges stenåldersboplatser. *Ymer* 1904:2. Pp. 187–225
Lidén, O. 1938. *Sydsvensk stenålder belyst av fynden på boplatserna i Jonstorp*. Lund: Gleerup.
Althin, C.-A. 1954. *The Chronology of the Stone Age Settlement of Scania, Sweden*. Acta Archaeologica Lundensia 4:1. Lund.
Salomonsson, B. 1959. Stenåldersundersökningar på Kullaberg. *Skånes hembygdsförenings årsbok*. Pp. 33–46.
Malmer, M. P. 1969. *Gropkeramiska boplatserna Jonstorp R.Å.* Antikvariskt Arkiv 36. Stockholm.
Jennbert, K. 2000. Peopling the landscape. The Landscape – Variable, Invisible, and Visible. Olausson, D. & Vandkilde, H. (eds.), *Form, Function & Context. Material culture studies in Scandinavian archaeology*. Pp. 51–57. Acta Archaeologica Lundensia 8:31. Lund: Almqvist & Wiksell International.
7. Jämför Steenstrup, J. 1854. Mötet den 9de juni. *Översigt over Det Kgl. danske videnskabernes selskabs forhandlinger*. Köpenhamn. Kjellmark 1905 ibid., Althin 1954 ibid.
8. Paulsson, J & J. 1996. Gudinnan på Kullaberg. *Kullabygd* LXIX. Pp. 96–100.
9. Carelli, P. 1996. *Brunnby socken i skriftliga källor fram till 1569*. Rapport 9. Borgen i Bygden.
10. Behrens, S. E. 1953. *Morfometriska, morfogenetiska och tektoniska studier av de nordvästskånska urbergsåsarna, särskilt Kullaberg*. Meddelanden från Lunds universitets geografiska institution. Avhandlingar XXIV. Lund.
11. Retzius, G. & Wallengren, H. 1903. Arkeologiska undersökningar i grottor å Kullaberg i Skåne. *Ymer* 1903:2. Pp. 144–161. Kjellmark 1905 ibid., Salomonsson 1959 ibid., Pyk, H.-O. 1989. Kullabergs grottor. *Kullabygd* LXII. Pp. 3–24. Larsson, F. & Lundström, P. 1999. *Grottliv på Kullaberg. En studie av Lahebia- och Mindre Josefinelustgrottan*. CD-uppsats i arkeologi. Lunds Universitet. Jennbert, K. manuskript. *Grotterna på Kullaberg*.
12. Björkman, L. 2001. The role of human disturbance in Late Holocene vegetation changes on Kullaberg, southern Sweden. *Vegetation History and Archaeobotany* 10:201–210.
13. Jämför Anders Carlssons artikel om mentala förhållningssätt till fornborgsberg från järnåldern i denna bok.
14. Näsström, B.-M. 2001. *Forskandnavisk religion. En grundbok*. Lund: Studentlitteratur.
15. Johansson, K. G. & Malm, M. 1997. Översättning av Snorres *Edda*. Stockholm: Fabel.
16. Enligt uppgift av Margareta Olsson, Lantmäteriet, Malmö.
17. ATA Tillväxten Brunnby socken.
Hårdh, B. 1976. *Wikingzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Katalog und Tafeln*. Acta Archaeologica Lundensia 4:9. Lund: CWK Gleerup.
Hårdh, B. 1976. *Wikingzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Probleme und Analysen*. Acta Archaeologica Lundensia 8:6. Lund: CWK Gleerup.
18. Jämför not 3.

Kristina.Jennbert@ark.lu.se